

הקדמה

המילון הערבי-עברי החדש הוא מילון של הערבית לדורותיה, ובראש ובראשונה של לשון התקשורת הערבית בכתב ובעל פה. מכיוון שלשפה הערבית היסטוריה ספרותית עשירה בת יותר מאלף וארבע-מאות שנים, אך טבעי הוא שהערבית בת זמננו משתמשת גם במילים וביטויים שמקורם ברבדים ספרותיים עתיקים: הקוראן, השירה העתיקה, הפתגמים, החדית' וספרות ההלכה, ספרות האדב והספרות ההיסטורית. המילון הזה כולל גם אותם. עליית האסלאם הפונדמנטליסטי מאז שנות השבעים של המאה הקודמת הגבירה את השימוש במובאות מהקוראן והחדית' והביאה ללשון התקשורת מונחים וביטויים מספרות ההלכה והתיאולוגיה, שנחשבו לארכאיים לפני חמישים או שישים שנה. המילון הזה מתרגם ומפרש גם מילים וביטויים אלה.

המילון הערבי-עברי החדש נועד לשמש את החוקרים והסטודנטים באקדמיה, את המורים והתלמידים בבתי הספר ואת שוחרי הערבית באשר הם.

אלה תולדות

המילון הזה הוא גרסה מודפסת של המילון המקוון הערבי-עברי, שהוא מפעל משותף של האוניברסיטה העברית בירושלים והמכון לחקר תקשורת המזרח התיכון (MEMRI), ולפיכך ראוי להקדים דברים על המילון המקוון. בשנת הלימודים 1997 מלאו חמישים שנה לפרסומו של המילון הערבי-עברי של דוד איילון ופסח שנער בהוצאת הספרים של האוניברסיטה העברית, והדבר צוין בטקס בבית נשיא המדינה, עזר וייצמן. דוד איילון ופסח שנער ישבו בשולחן הנשיאות לצד הנשיא והיו בין הדוברים. בין היתר אמר דוד איילון שהגיעה העת להוציא מהדורה חדשה של המילון, והוא מבקש שהחברים מנחם מילסון ואריה לוי יקבלו עליהם את המשימה הזאת. כעבור שנה בערך הלך איילון לעולמו, והעניין נשכח.

לאחר שש שנים פנה אליי ראובן עמיתי, ראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה באותם הימים, וסיפר לי שיד הנדיב מעוניינים לקדם ולשפר את הוראת הערבית בארץ ולשם כך הם רוצים, בין השאר, להפיק מילון ערבי-עברי מקוון שיועמד לרשות כל לומדי הערבית בארץ. סברנו, אנשי החוג לערבית באוניברסיטה העברית, שזאת הזדמנות להכין מהדורה מעודכנת של מילון איילון-שנער. אריה לוי ואני התבקשנו לקבל על עצמנו, בהתנדבות כמובן, לפקח על המיזם ולהתוות את דרך מימושו.

בשלב הראשון הייתה העבודה טכנית במהותה. היה צריך להקליד את כל המילון כדי ליצור מאגר נתונים דיגיטלי, שיהיה הבסיס למהדורה מקוונת. לאחר עבודה של קרוב לשנתיים, עלה המילון למרשתת בחודש יוני 2006, כאתר לשימוש הציבור.

עתה, כשהמילון היה כבר מקוון, התחלנו במלאכת העדכון, ותוך כדי כך התברר לאריה לוי ולי שאי אפשר להפוך מילון שיצא לאור בשנת 1947 למילון המתאים לצורכי הזמן הזה. השינויים שחלו הן בעברית הן בערבית במהלך השנים חייבו חיבור מילון חדש לגמרי. זאת הייתה משימה הרבה יותר גדולה ותובענית מששיערנו בתחילה. לאריה היו תוכניות מחקר אחרות והוא החליט לעזוב את העיסוק במילון. אך אני המשכתי בעבודה כי נשביתי לעניין הזה. אני אוהב עברית ואני אוהב ערבית ובעבודת המילון אני משדך אותן זו לזו.

הקשר שלי עם המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון מסייע מאוד לעדכון המילון. המתרגמים והחוקרים של המכון מעבירים לי את כל "המקרים הקשים" – מילים וביטויים שלא נמצאו להם פירושים מתאימים במילונים הקיימים – בבקשת עזרה בתרגום. כך זוכה מפעל המילון במחקר שדה בלשון התקשורת הערבית העכשווית.

שלמי תודה

אני חב תודה מרובה לפרופסורים דוד איילון ופסח שנער זכרם לברכה, אשר מילונם שימש במשך עשרות שנים את כל העוסקים בערבית בארץ. אף שהניסיון לעדכן את מילון איילון-שנער לא צלח, הייתה זאת בשבילי נקודת המוצא למלאכת חיבור המילון החדש. תודה לאוניברסיטה העברית בירושלים המשמשת בית למפעל המילון, ותודה ליד הנדיב שבזכות יוזמתה ותרומתה קם מפעל המילון המקוון. תודה למכון ממרי שמממן את מפעל המילון מאז אפריל 2014, ותודה אישית לנשיא המכון מר יגאל כרמון, שנחלץ לסייע למילון במצוקתו הכספית.

כמו כן סייעו במימון המילון במהלך השנים האוניברסיטה העברית, הקרן הלאומית למדע, קרן ליטאוור (The Lucius N. Littauer Foundation), המרכז לחקר המזרח התיכון באוניברסיטת אריאל בשומרון והפיקוח על הוראת הערבית במשרד החינוך והתרבות. מענק גדול נתנם על ידי קרן רות ומרדכי אביר. תרומתם הנדיבה של פרופ' מרדכי אביר ז"ל ורעייתו הייתה חיונית למפעל המילון. יעמדו כל התורמים על הברכה.

תודה לכל מי שסייעו ומוסיפים לסייע למלאכת המילון. בשנים הראשונות של מפעל המילון היה פרופ' אריה לוי שותפי בניהול הפרויקט, ובראש הצוות עמדו ד"ר חיים נסים ואחריו מר נעמן יסף. פרופ' ראובן עמית, כראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה וכדיקן הפקולטה למדעי הרוח, פעל רבות כדי לסייע ולגייס תמיכה למפעל המילון. יעמדו על הברכה חברי הוועדה המייעצת האקדמית (הפועלת מראשית שנת 2009): ד"ר שלמה אלון, מר שרגא אסיף, פרופ' אלברט ארזי, פרופ' חגי בן-שמאי, פרופ' מאיר בר-אשר, פרופ' סלימאן ג'ובראן, פרופ' מחמוד גנאיים ז"ל, פרופ' אבראהים ג'רייס, פרופ' עמינדב דיקמן ז"ל, פרופ' סימון הופקינס, פרופ' יצחק חסון, פרופ' אבראהים טאהא, פרופ' אריה לוי, פרופ' אלה לנדאר-טטרון, פרופ' פארוק מואסי, פרופ' שמואל מורה ז"ל, פרופ' אהרון ממון, ד"ר חיים נסים, פרופ' ראובן עמית, פרופ' יהושע פורת ז"ל, פרופ' יוחנן פרידמן, פרופ' נורית צפריה, פרופ' איתן קולברג, פרופ' אורי רובין ז"ל, פרופ' חסיב שחאדה ופרופ' עפרה תירוש-בקר.

חובה נעימה לי לציין את העזרה היומיומית שמושיטים לי עמיתיי פרופ' אלברט ארזי ופרופ' יצחק חסון. הם נענים לשאלותיי בנפש חפצה ומעניקים לי בנדיבות מידיעותיהם המופלגות בערבית. אני נעזר רבות בעצותיהם של חברים נוספים, מהם חברי הוועדה המייעצת ומהם שאינם חברים: ד"ר סלמאן מצאלחה, גב' ח'ולה סעדי, גב' לובנה צפדיעבאסי וד"ר נביה אל-קאסם.

תודתי לחברים המציעים מעת לעת ערכים חדשים למילון; התמידו בכך: מר שרגא אסיף, גב' עפרה הכהן, מר יצחק זיסק, ד"ר חיים נסים, פרופ' יוחנן פרידמן, פרופ' איתן קולברג, מר דן שובל, מר יצחק שניבויס ומר אלכס שפי ז"ל.

נעזרתי לא אחת בעצתם של פרופ' אריה לוי ופרופ' אריק סדן בשאלות דקדוק. מר שרגא אסיף תרם רבות לתיקון הניקוד העברי.

פרופ' עוזי פליטמן, פרופסור לבוטניקה באוניברסיטה העברית בירושלים, סייע בקביעת השמות העבריים של כמה צמחים הנזכרים בפתגמים ערביים. ד"ר יוליה רובנוביץ, מומחית לספרות פרסית, סייעה בזיהוי מילים שאולות מפרסית.

בתי מיכל מילסון-שלומוב תרמה רבות לעיצוב המילון המקוון.

במהלך השנים סייעו למלאכה עוזרי מחקר והם:

שגיא אוסטר, אילנה אורעד, ד"ר רשא אליאס, ד"ר אילאיל באום, ד"ר דניאל בהר, לבנת ברקן, יוני גורפינקל, מראם ג'ראיסי, דורון המרמן, אילון הרוי, נועם הריס, גלעד וייס, עבד אלמג'יד (מג'די) זאהדה, ד"ר אופיר חיים, שריי ישראל, שחר לויקסון, הילה מליחי, יונתן נגב, דניאל סגל, פרופ' אריק סדן, אורן פרי, ד"ר יערה פרלמן, ינון קאהן, אוהד קיים, יוסף קרמן, ד"ר גיא רון-גלבווע, נעמה רז, עמיקם רז, אירינה שצ'ופק וגיא שטיינברג. ללא צוות מוכשר ומסור זה לא הייתה מלאכת המילון אפשרית כלל.

הוצאת מאגנס, שפרסמה בשנת 1947 את מילון איילון-שנער, מפרסמת עתה את המילון הערבי-עברי החדש - מהדורת הדפוס של המילון המקוון. לשם כך היה צורך בהתאמת מאגר הנתונים הממוחשב לדפוס. זוהי מלאכה מורכבת ותובענית ונדרשו יותר משנתיים להשלמתה.

תודתי למי שטרחו בהוצאת הספר הזה ובראשם מנהל הוצאת מאגנס יהונתן נדב ולצידו רם גולדברג, המביא לדפוס. הסדר חנוך ולדנברג לא חסך עמל כדי להפיק ספר מודפס בצורה יפה ומדויקת. יהושע אספיס הגיה את הניקוד העברי במסירות וידענות. ידידי דניאל שפיצר נתן לי עצות מועילות לעיצוב עמודי המילון.

נעמה ברטוב משמשת רכזת המפעל וראשת צוות עוזרי המחקר מראשית שנת 2007. נעמה היא יד ימיני: היא מארגנת את עבודת הצוות, מקיימת קשר רצוף עם מנויי המילון, עם מתכנתת אתר המילון ועם אנשי הרשות למחשוב של האוניברסיטה. היא שותפה מלאה בכל ההחלטות בענייני המילון, בתוכן ובצורה.

ברור שהמילון אינו נקי משגיאות וחסרונות. לכל אלה אני אחראי. אקבל בתודה את הערותיהם והצעותיהם של המשתמשים.

מנחם מילסון

א

האות הראשונה באלף-בית הערבי. נקראת בערבית אלף. ערכה המספרי בגימטריה 1 א. 1. האם, ה- דוגמה: אَمَكُنْ أَنْ يَكُونَ هَذَا صَحِيحًا? הייתכן שזה נכון? 2. הוי! הוי! (מילת קריאה או פנייה) דוגמה: اَعْمَاُ הוי עמאר!

أَلَمْ...? (וגם أَفَلَمْ...? אَوْلَمْ...?) האם לא...? כלום לא...? דוגמה: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ? האם לא אמרתי לך? אَوْلَمْ تَعْرِفَهُ مِنْ قَبْلُ? האם לא הכרת אותו מקודם?

أَفَلَا...? האם לא...? כלום לא...? דוגמה: أَفَلَا تَحْفَلُونَ? האם אינכם מבינים? הערה: הנוסחה הזאת חוזרת 13 פעמים בקוראן.

أ... אَمْ...? האם... או...? דוגמה: مَا تَقُولُ فِي الْعَنَاءِ أَحَلَّالٌ هُوَ أَمْ حَرَامٌ? מה דעתך על הזמרה, האם היא מותרת או אסורה?

أَبْ אוגוסט

أَجْرُومِيَّة (וגם أَجْرُومِيَّة) ספר דקדוק למתחילים (של שפה כלשהי, על שם ספרו המפורסם של אבן אג'רום)

الأَجْرُومِيَّة ספר ללמוד הדקדוק הערבי מאת אבן אג'רום (מת 1323)

الأَرَامِيَّة ארמית, השפה הארמית

أَرَمَةٌ ארמית, השפה הארמית

أَعَا' אָעָוَات אָנָא (תואר כבוד באימפריה העות'מאנית. מטורקית)

أَمِين (וגם أَمِين) אָמין

أَيْلَةٌ אילת. הערה: בספרות החדית' ופרשנות הקוראן מזהה אילת עם העיר "השוכנת ליד הים" הנזכרת בקוראן בסורה 7, פס' 163. שמה של העיר אילת המודרנית נכתב אֵילَات.

الأَبَالِاش (וגם الأَبَالِاش) האפּלָצִים (רכס הרים במזרח אמריקה הצפונית)

أَبَجَد קבוצת האותיות הראשונה בסדרה של שמונה שבהן מסודרות אותיות הא"ב הערבי לפי ערכן המספרי מ-1 עד 1000. הקבוצות סודרו כך: أَبَجَد, هَوَز, حُطَي, كَلَمَن, سَعَفَص, قَرَسَتْ, نَحَد, صَطَخ. הערה: בצפון אפריקה ובחצי האי האיברי ניתן ערך מספרי שונה לכמה מן האותיות והן סודרו כך: أَبَجَد, هَوَز, حُطَي, كَلَمَن, صَعَفَص, قَرَسَتْ, نَحَد, طَغَش.

أَبَجَدِي אָלפֶבֶטִי דוגמה: وَفَقَى التَّرْتِيبِ الأَبَجَدِي לפי סדר האלף-בית

الأَبَجَدِيَّة האלף-בית, מערכת סימני הקתב של שפה כלשהי דוגמה: الأَبَجَدِيَّة الصِّبِيَّة האלף-בית הסיני

أَبَجَدِيَّاتُ-ال- (וגם أَبَجَدِيَّةُ-ال-) האלף-בית של-, היסודות הראשוניים של- (נושא כלשהו) דוגמה: أَبَجَدِيَّاتُ عِلْمِ النَّفْسِ האלף-בית של הפסיכולוגיה أَبَجَدِيَّةُ الأَهْنَدَسَةِ האלף-בית של ההנדסה

أَبَد [שורש: أباد] בניין 1, עה"פ: א- מצדר: أباد א. שָהָה, נָשָאָר ב. הָיָה פְרָאִי, הָיָה לֹא מְבִיָת (בעל חיים)

أَبَد בניין 2, מצדר: تَأبَّد. — ה הנציח את- (מצב, זיכרון)

تَأبَّد בניין 5, מצדר: تَأبَّد א. שָהָה הרחק מביתו, נָדַד בְנָכַר ב. התבודד ג. הָיָה שוֹמֵם מְאֹדָם (מקום) ד. הָיָה פְרָאִי, הָיָה לֹא מְבִיָת (בעל חיים) ה. התקיים לנצח, הָיָה תְמִידִי

أَبَد אָ' אָוַיְד 1. תְמִידִי 2. שוֹהָה דָרָךְ קָבַע בְּמָקוֹם אַחַד 3. פְרָאִי, לֹא מְבִיָת

أَبَدָה אָ' אָוַיְד 1. דָבַר מְפָלָא, תוֹפְעָה נְדִירָה 2. מְאָרַע מְפָלָא, מְאָרַע נְדִיר 3. אָסוֹן קָבַד (שאינו נשכח) 4. מוֹנוֹמֵנֵט 5. חֵית בַר 6. צְפוֹר נְצִיבָה (ציפור שאינה נודדת)

أَبَد אָ' אָבָד נָצַח

أَبَدُ الأَبَدِيْنَ (וגם أَبَدُ الأَبَدِيْنَ) לְתִמִיד, לְעַד, לְעוֹלָם וְעַד, לְנִצְח וְנִצְחִים

إِلَى الأَبَد (וגם أَبَدُ الأَبَدِ) לְתִמִיד, לְעַד, לְעוֹלָם וְעַד, לְנִצְח וְנִצְחִים

أَبَدًا 1. תְמִיד 2. מְאָז וּמְתִמִיד, מְאָז וּמְעוֹלָם, מְעוֹלָם 3. לְתִמִיד, לְעַד, לְעוֹלָם וְעַד 4. בּמִשְׁפָּט עִם שְׁלִיחָה: אָף פְעַם, בְּשׁוֹם פְּנִים וְאָפּוֹן, מְעוֹלָם, לְעוֹלָם דּוּגוּמָה: هَذَا لَمْ يَحْدُثْ أَبَدًا הדבר הזה לא אירע מעולם

أَبَدًا قَطْعِيًّا לְעוֹלָם לֹא, בְּשׁוֹם פְּנִים וְאָפּוֹן לֹא

أَبَدِي נְצַחִי, תְמִידִי

أَبَدِيَّة נְצַחִיּוֹת

مُؤَبَّدٌ 1. נְצַחִי 2. קָשׁוֹר לְמַאֲסָר עוֹלָם לְדוּגוּמָה: الأَشْغَالُ السَّاقَةُ المُوَبَّدَةُ מַאֲסָר עוֹלָם עִם עִבּוּדוֹת פְּרַךְ

مُؤَبَّدٌ 2 אָ' מוּבְדָת מַאֲסָר עוֹלָם לְדוּגוּמָה: حَكَمَ عَلَيْهِ بِخَمْسَةِ مَوْبَدَاتٍ הוּא נִדוֹן לְחִמִישָׁה מַאֲסָרֵי עוֹלָם

إِبْرَةٌ אָ' إِبْر [שורש: אבר] 1. מַחֵט 2. עֵקֶץ 3. זְרִיקָה

إِبْرَةٌ فِي كَوْمَةٍ قَتْلٍ מַחֵט בְּעֵרְמָה שֶׁל שַׁחַת

إِبْرَاهِيمُ אַבְרָהָם

سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ פְרִשְׁת אַבְרָהָם - הַסּוּרָה ה-14 בְקוּרְאָן

أَبْرَشِيَّة בִישׁוּפּוֹת, אָזוֹר שְׁבָרָאֵשׁוּ עוֹמֵד הַגְמוֹן (מיוונית)

إِبْرِيْسِم מְשִי (מפרסית)

إِبْرِيْق אָ' אָבָרִיْق 1. קְמָקוֹם 2. קְנָקוֹ, פֶד מִים (מפרסית)

أَبْرِيْل אַפְרִיל

إِنزِيم (וגם إِنزَام) אָ' إِنزَامִים אַבְזָם (מפרסית)

إِبَاضِي אָ' إِبَاضِيَّة [שורש: أبض] 1. מִי